

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КРЕАТИВНІСТЬ»

Людмила КОРОТКОВА (Запоріжжя, Україна)

У статті робиться спроба демаркації змісту понять «креативність» та «творчість». З цією метою термін «креативність» розглядається у порівнянні з терміном «творчість», «творча індивідуальність», «творче мислення» в різних наукових парадигмах.

Ключові слова: креативність, творчість, творча індивідуальність, творче мислення, феномен творчості

The article tries to demarcate English concept “creativity” and Ukrainian “tvorchist” (“art”). For this purpose the term “creativity” is discussed in comparison with the term “tvorchist” (“art”), “artistic personality”, “creative thinking” in various scientific paradigms.

Keywords: creativity, tvorchist (art), artistic personality, creative thinking, and phenomenon of creativity

*Про просторості розуму слід судити
лише за винахідливістю і кількості думок,
які дві людини витягують з однієї і тієї ж речі.*

Клод Адріан Гельвецій

Креативність – це здатність людини до творчості. Вона реалізується у формі нових ідей і підходів у науці, культурі, політиці, бізнесі, тобто у всіх динамічних сферах життя. Сучасний інтерес до проблеми креативності зумовлений характерним прагненням наукової думки ХХ-ХІ століть виявити глибинні основи буття людини, тому феномен креативності розглядається у різних сферах наукового знання. Проблема креативності надає дослідникам хороший шанс для прояву власних здібностей до творчості.

Науковці визнають факт парадоксальної або антиномічної природи творчості. Антиномічною природою рис творчості можна пояснити складність її дослідження та відсутність єдиної теорії творчості, оскільки немає єдиної загальноприйнятої дефініції творчості. (Виникнувши в психології, сам термін не має однозначного визначення в цій науці). Творчість є поняттям

багатозначним і тому недостатньо добре функціонує як науковий термін, хоч саме явище становить важливий і цікавий об'єкт наукових досліджень [18]. Креативність, як одна з найважливіших проблем, досліджується в культурології, лінгвістиці, педагогіці, психології, соціології, філософії.

Для дослідження творчої діяльності людини необхідно уточнити значення понять, які використовують для характеристики людини як креативної, а саме: творчість, творча індивідуальність, творче мислення, креативність, креативний.

Метою статті є спроба визначити сутність поняття «креативність» vs. «творчість».

Завдання – розглянути позиції вітчизняних і зарубіжних авторів з досліджуваної проблеми в різних наукових парадигмах.

На думку М.О. Бердяєва, творчість – це єдиний вид діяльності, яка робить людину людиною [1]. Альбер Камю вважав, що творити – означає надавати форму долі [5]. С.І. Ожегов визначав творчість як створення нових за задумом культурних, матеріальних цінностей [12: 645].

Творчість визначається як діяльність людини, яка спрямована на створення і духовних цінностей; діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення розвитку. Творчість це й те, що створено внаслідок такої діяльності, сукупність створеного кимось. Здатність творити, бути творцем [9: 513].

Термін «творча індивідуальність» вживається для означення суб'єкта художньої творчості. Як поняття цей термін набуває поширення в естетиці романтизму, ідентифікуючись переважно з оригінальністю таланту митця, своєрідністю його стилю і манери письма тощо. У літературознавчій практиці побутує в різних формах: індивідуальність письменника, творча особистість, індивідуальність особи митця, авторська (поетична, письменницька, літературна) індивідуальність та інші, які, однак не тотожні між собою.

Розглянемо коротко певні етапи розвитку історичного явища «творча індивідуальність».

Народнопоетична творчість, як і усно-епічне мистецтво давніх народів, існувала в умовах анонімності. У давньогрецькій літературі категорія авторства позбувається тотожності архаїчному поняттю «авторитет» (наприклад, «вислови Птахотепа», «псалми Давида», байки Езопа та інші) і співвідноситься з «характерністю» індивідуальної літературної манери. Поети тут набувають статусу професійних літераторів і усвідомлюють себе обранцями богів, які насилають на них натхнення і обдаровують талантом та майстерністю. Самоусвідомлення мистецтва поезії як індивідуальної творчості вперше спостерігається у римській літературі, зокрема в оді «До Мельпомени» Горация («Звів я пам'ятник свій»), який протиставляє свою творчість «черні» і «юрбі», не здатній розуміти «таїнства» мистецтва, та «царственим пірамідам», а критерій самооцінки поезії відкриває в іманентній художній діяльності.

Поняття про художню творчість у сучасному значенні зароджується в умовах переходу до середньовіччя, коли було відкрите інше творче джерело – свідомість, замість божественного натхнення, а з ним і людська суб'єктивність. Людина тепер виступає як споглядальна істота, а естетичне переживання виникає не як враження від особливої діяльності (як в античній літературі), а як переживання особливого сприйняття. Основою естетичного предмета стає фантазія, сміливість вислову, вигадка, характерні для середньовічних видінь, апокрифів, легенд, житій святих та інші. Тут у зародку існує те, що згодом буде усвідомлене, з одного боку, як художня ідея, єдиний задум, особливий спосіб бачення світу, з іншого – як творча активність митця, здатність створювати нову художню дійсність.

Епоха Відродження трактує людську особистість як міру всього сущого. Важливими у мистецтві видаються авторська індивідуальність, ідейно-художня інтерпретація дійсності з погляду письменника і його сучасності. Водночас поряд із прагненням відкрити суть людської суб'єктивності проглядається і небезпека суб'єктивізму, абсолютизованої свободи, авторської сваволі.

Класицизм висуває інший критерій гармонії і міри – розум, здатний осягнути ідеальну закономірність світобудови. Тут переважає родове (типове)

над індивідуальним, суспільне – над особистим, закономірне – над випадковим, а у сфері поетики – непохитне дотримання естетичних форм і канонів, почерпнутих з античних поетик (Арістотель, Горацій) і найповніше виражених у «Мистецтві поетичному» Н. Буало (1674). Авторська індивідуальність, хоч і скута межами нормативної поетики, проте посідає у художній структурі класицизму належне місце. Пізнавальна діяльність, звернення до актуальних етичних, філософських, політичних, суспільно-виховних проблем сучасності, удосконалення мови – є сферою її вияву.

Романтизму належить відкриття внутрішньої безкінечності людської індивідуальності. Романтики протиставляють класицистичному «наслідуванню природи» творчу активність митця і надають їй глибинного сенсу як найвищій цінності. Вільний політ фантазії, оригінальність, творча свобода підносяться понад усе, а нормативність, раціоналістична регламентованість у мистецтві відкидаються (геній не підкоряється правилам, а сам творить їх). Творча індивідуальність стає вперше організаційним началом художньої структури, зорієнтованим на своєрідність, оригінальність, особистісне світобачення і світовідчуття. Принцип індивідуальності – це особистісна форма естетичного ставлення до дійсності, яка приходить на зміну традиційному (нормативному) типу творчості, ґрунтується на індивідуальному світобаченні. Письменник утверджується у сучасній літературі як суб'єкт художньої свідомості і діяльності, як творець художньої дійсності. Як будь-яке мистецтво, література – це творчість [2; 6: 659-661].

Термін «творчість», що раніше широко використовувався в літературі, згодом почав витіснятися мовним запозиченням з англійської мови (*creativity*). Слово «креативність» щораз більше вживається як синонім слова «творчість». Креативний – це творчий. Креативність – це творча новаторська діяльність [2].

Ще в 60-х рр. минулого століття було описано більше 60 визначень креативності та, як зазначав автор відповідного огляду Л.Т. Репуччі, їх кількість зростає з кожним днем. Кількість визначень креативності, що накопичилася до теперішнього часу, вже важко оцінити [див. 4].

Термін «креативність» (від латинського *creatio* – створення) використовується для позначення творчих здібностей індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактора [10].

Проблема креативності тривалий час стоїть в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних науковців.

Питання феномена творчості (креативності) та його природи, формуванню та прояву творчих здібностей, їх діагностиці присвячено багато досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених-психологів (К.А. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Є.Я. Басін, В.М. Бехтерев, Д.Б. Богоявленська, Л.І. Божович, Ю. Вагін, Л.С. Виготський, Ф. Гальтон, Дж. Гілфорд, Е. Грін, А.С. Грузенберг, Д.Б. Ельконін, Н.К. Енгельмейєр, Є.П. Ільїн, О.К. Ірісханова, І. Кант, В.І. Карасик, Г.С. Костюк, А.А. Кроник, Н.С. Лейтес, О.В. Либін, Н.А. Логінова, Т. Любарт, А.М. Матюшкін, В.О. Моляко, І.П. Павлов, К.К. Платонов, Я.О. Пономарьов, Н.Ю. Посталюк, Дж. Рензуллі, Л.Т. Репуччі, С.Ф. Рибалко, С.Л. Рубінштейн, Р. Стернберг, І.С. Сумбаєв, Б.М. Теплов, Е.П. Торренс, Х.Е. Трік, К.К. Урбан, В.В. Фещенко, О.М. Юдіна, К.Г. Юнг, Ф. Шеллінг, М.Г. Ярошевський).

В історії психології проблему творчості в різні історичні епохи розглядали по-різному. Творчість у античній культурі має дві форми: божественну (акт створення космосу) та людську (мистецтво, ремесло). В християнській культурі середніх віків перетинаються дві тенденції розуміння творчості – теїстична, яка розвилась із давньоєврейської релігії та пантеїстична – з античної філософії.

Перша тенденція пов'язана з розумінням Бога як особистості, яка уявляє світ не відповідно до якогось вічного зразка, а вільно. Тобто творчість – це породження буття з небуття за допомогою вольового акту божественної особистості. Друга тенденція підійшла ближче до античної традиції. Бог – це добро в його завершеності, вічний самоспоглядальний розум; «універсальна

природа, ніж воля, що сама себе робить зробленою» (Фома Аквінський) [див. 13; 14].

В історії філософії проблема творчості була предметом наукового вивчення багатьох науковців: релігійні (Ф. Аквінський, В.С. Соловйов, М.Ф. Шакхи); ірраціоналістичні/інтуїтивні (А. Бергсон, М. де Біран, Б. Кроче, Н.О. Лоський, А. Шопенгауер та інші); матеріалістичні (М.С. Каган, А.Ф. Лосєв) підходи до дослідження креативності. В межах зазначених підходів креативність розуміється як синонім творчості, маючи при цьому соціальну трансформуючу особово-діяльну складову.

Науково-філософське розуміння креативності припускає наявність таких складових: визначення субстанції та механізмів креативності; креативний процес; різні міри спрямованості та реалізації креативності; ідея глобальної креативності, суть якої полягає у визнанні онтологічного статусу креативних процесів; розкриття універсального механізму креативності, що проходить через точки біфуркації у річищі ідей синергетики; самоорганізація й еволюція креативних процесів; універсальна значущість результатів креативних процесів; критерії оцінювання креативних актів і продуктів; креативність як базисна метафізична парадигма.

У межах соціально-філософського дискурсу креативність розуміється не лише як специфічна відмінна риса еліти, а як властивість, протилежна до відображення в різних сферах діяльності людини. Для її дослідження потрібний комплексний науковий підхід, що спирається на методологічну основу, яка враховує сучасні наукові досягнення [8].

Проблемою творчості у діяльності педагога займалися К. Абульханова-Славська, Н. Аксініна, В. Антошіна, І.В. Гриненко, Ф. Гоноболіна, І.П. Гладиліна, Н. Гузій О.М., А. Деречі, О.М. Дунаєва, В. Загвязинський, В. Кан-Калік, Ю. Кулюткіна, І. Полякова, М. Поташнік, О. Тутолмін, А. Хуторський, І.Ю. Шахіна, Р. Швай, О. Шкворець, О. Ярошинська та інші.

Науковці-педагоги зосереджували увагу на дослідженні креативних підходів до підготовки майбутніх учителів музики (Н. Аксініна), визначенні

сутності поняття креативності в психолого-педагогічній науці (В. Антошина), проблеми діагностики креативності особистості (А. Деречі), змістовного аспекту поняття «креативність» у контексті підготовки майбутнього вчителя (І. Полякова), творчості, креативності та інновації як важливих понять сучасної педагогіки (Р. Швай), розвитку креативності як складової професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання (О. Шкворець), креативності як провідного принципу побудови освітнього середовища у вищому навчальному закладі (О. Ярошинська) та інших.

У лінгвістиці креативний дискурс досліджується в порівнянні з рутинним (В.І. Карасик); в порівнянні з традицією розглядається утворення креативного ім'я в США (Ю.В. Сергаєва); граматичні категорії вивчаються в дзеркалі креативності (О.М. Ремчукова); як механізм креативності розглядається мовна гра в комунікативному просторі ЗМІ та реклами (С.В. Ільсова Л.П. Амірі), ігри з іменами політиків у сучасному медіа-тексті, ономастичні ігри в дискурсі російських і болгарських ЗМІ (Л.М. Цонева); творчі евристики дитячого мовлення досліджуються як вербальна креативність (Т.О. Грідіна); семіотика творчості вивчається в порівнянні з лінгвістикою креативності (В.В. Фещенко) та інші.

Існує думка, що «креативний» – не те ж саме, що «творчий» оскільки сутність творчості полягає у відкритті та створенні чогось якісно нового, що має значну цінність. Це можуть бути естетичні цінності, факти і закони, технічні пристрої. А слова «креативність», «креатив» використовуються в галузі реклами, маркетингу та управління персоналом і мають на увазі нестандартний підхід до виконання поставленої задачі або навіть «потік виробництва» ідей. У номенклатурі спеціальностей з'явилися «креативщик» і «кріейтор»; вважається, що смішно було б побачити оголошення про вакансії творця» [4; 13].

Словом «креативний» позначається творчість, що не тільки висуває ідеї, але й доводить їх до конкретного практичного результату, а слово «творчий» (рос. *творческий*) залишається зі своїм вихідним значенням, що не розрізняє

діяльність результативну й, навпаки, безрезультатну [7]. В межах зазначеного підходу креативність розуміється не як синонім творчості.

Термін «креативність» іноді використовують для того, щоб відрізнити значення творчості, як характеристики людини, від значення творчості, як характеристики твору і творчого продукту в цілому [3: 95; 18].

Американський психолог Х.Е. Трік виділив чотири напрями дослідження креативності: креативність як продукт, процес, здібність і якість. У межах першого напрямку креативність ототожнено з продуктивністю мислення чи інтелекту. Другий напрям розглядає креативність як творчість мислення, його процесуальну характеристику. Третій ґрунтується на тому, що креативність пов'язана не лише з мисленням, а й з іншими підсистемами інтелекту. За четвертим напрямом креативність – головна риса високорозвиненої особистості [див. 4; 16].

Крім наукового інтересу, креативність представляється вченим ще й важливим чинником прогресу людства і навіть його тотального виживання. Розуміння цього факту змушує їх інтенсифікувати свої дослідження в даній області і вести пропаганду ідеї креативного образу мислення. Зокрема, відомий американський психолог Дж. Гілфорд (до речі при вступі на посаду президента Американської психологічної асоціації в 1950 р. назвав свою доповідь «Креативність») займаючись проблемами людського інтелекту, встановив, що творчим особистостям властиве так зване дивергентне мислення. Креативність є процесом дивергентного мислення.

Дивергентний спосіб мислення лежить в основі творчого мислення, яке характеризується наступними основними особливостями:

1. Швидкість – здатність висловлювати якомога більше ідей (в даному випадку важливо не їх якість, а їх кількість).
2. Гнучкість – здатність висловлювати широке розмаїття ідей.
3. Оригінальність – здатність породжувати нові нестандартні ідеї (це може виявлятися у відповідях, рішеннях незбіжних з загальноприйнятими).

4. Завершеність – здатність удосконалювати свій «продукт» або надавати йому закінчений вигляд [17].

Люди, що володіють таким типом мислення, при вирішенні будь-якої проблеми не концентрують всі свої зусилля на знаходження єдино правильного рішення, а починають шукати рішення з усіх можливих напрямках з тим, щоб розглянути якомога більше варіантів. Такі люди схильні утворювати нові комбінації з елементів, які більшість людей знають і використовують тільки певним чином, або формувати зв'язку між двома елементами, які не мають на перший погляд нічого спільного.

Дж. Гілфорд також одним із перших спробував сформулювати відповідь на питання що ж таке творче мислення? Він вважав, що «творчисткість» мислення пов'язана з домінуванням у ньому чотирьох особливостей:

1. Оригінальність, нетривіальність, незвичність висловлюваних ідей, яскраво виражене прагнення до інтелектуальної новизни. Творча людина майже завжди і скрізь прагне знайти своє власне, відмінне від інших рішення.

2. Семантична гнучкість, тобто здатність бачити об'єкт під новим кутом зору, виявляти його нове використання, розширювати функціональне застосування на практиці.

3. Образна адаптивна гнучкість, тобто здатність змінити сприйняття об'єкта таким чином, щоб бачити його нові приховані від спостереження сторони.

4. Семантична спонтанна гнучкість, тобто здатність продублювати різноманітні ідеї у невизначеній ситуації, зокрема такої, яка не містить орієнтирів для цих ідей [там само].

Отже, креативність – це творчі здібності, які можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні і характеризувати як особистість у цілому, так і продукт діяльності цієї особистості.

Свого часу П. Джексон і С. Мессік виділили наступні критерії креативного продукту, підкресливши тим самим необхідність комплексної процедури його опису:

1. оригінальність (статистична рідкість);
2. осмисленість (наприклад, рідкісний спосіб використання канцелярської скріпки – «скріпку можна з'їсти» – креативним не є);
3. трансформація (ступінь перетворення початкового матеріалу на основі подолання конвенціональних обмежень);
4. об'єднання (освіта єдності і зв'язності елементів досвіду, що дозволяє висловити нову ідею в концентрованій формі) [15].

Аналізуючи сучасні дослідження креативності, можна зробити висновок, що не існує однозначної відповіді на запитання: чи існує взагалі креативність, чи вона є науковим конструктом, чи є самостійним процесом креативності, чи креативність – це сума інших психічних процесів? Один з аргументів на користь останнього підходу полягає в когнітивній теорії «вроджених структур» (Н. Хомський, Дж. Фодор), яка стверджує, що не можна створити щось з нічого, тобто повз існуючі структури, а процес вирішення творчих задач описується як взаємодія інших процесів (мислення, пам'ять тощо) [див. 11].

Беручи до уваги факт відсутності в науковій літературі загальноприйнятої дефініції творчості, що пояснюється як складністю явища творчості так і різними теоретичними положеннями, які лежать в основі визначення поняття «творчість», вважаємо, що терміни «творчість» і «креативність» є синонімами, проте не абсолютними, оскільки термін «креативність» має деякі специфічні риси: креативність проходить крізь усі сфери людського буття.

Під креативністю розуміється: здатність до творчості; інтелектуальну творчість; створення чогось нового й оригінального; незвичайне кодування інформації; дивергентне мислення; результат або відсутність внутрішньо особистісних конфліктів; вихід за межі вже наявних знань; нетрадиційне мислення, що дозволяє швидко розв'язати проблемну ситуацію та інші.

Процес розуміння того, що таке креативність, сам вимагає креативної дії.
Перспективним вбачається дослідження мовних проявів креативності в постмодерністському художньому тексті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бердяев Н. Смысл творчества / Николай Бердяев. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 414 с.
2. Великий тлумачний словник української мови. – Режим доступу : <http://proc.com.ua/books/55720-velikij-tlumachnij-slovník-suchasnoyi-ukrayinskoyi-movi.html>
3. Дмитрук С. В. Розвиток креативності студентів в умовах дозвілля засобами туристських ігор : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Дмитрук Світлана Вікторівна. – Київ, 2007. – 295с.
4. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности. – Режим доступу : http://nashaucheba.ru/docs/41/40375/conv_1/file1.pdf
5. Камю А. Проблема людини у філософії. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/946479/>
6. Літературознавчий словник-довідник / [За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с. (Nota bene).
7. Милославский И. Креативный или творческий. – Режим доступу : URL: <http://www.nauka.izvestia.ru/~editor/149/articles.html>
8. Ніколенко К. Креативність як соціокультурний фактор існування людства. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nznuoa/filosofiya/2012_10/18.pdf
9. Новий словник української мови у трьох томах / [За ред. В. Яременко, О. Сліпущка]. – К. : Видавництво «Аконіт», 2001. – Т. 1. – 928 с.
10. Павлюк Р. О. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm

11. Поляков Р. О. Феноменология психических репрезентаций. – Режим доступа : <http://sepolyakov.ru/mythoughts/phenomenology-2-8-8>
12. Словарь русского языка С. И. Ожегова / [Гл. ред. В. В. Пчелкина]. – Москва : «Русский язык», 1988. – с. 750.
13. Степанов А. А. Креативность и концепции научно-технического творчества. – Режим доступа : [http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/stepanov a. a. 231 234 2 117 2012.pdf](http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/stepanov_a._a._231_234_2_117_2012.pdf)
14. Туриніна О. Л. Психологія творчості : Навч. посіб. – К. : МАУП, 2007. – 160 с.
15. Холодная М. А. Психология интеллекта : парадоксы исследования. – Режим доступа : <http://broomix.ru/psihologiya-intellek047.html>
16. Яковлева Е. Л. Эмоциональные механизмы творческого потенциала // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 127-135.
17. Guilford J. P. The nature of human intelligence. – Режим доступа : http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/111111111/11605/1/eur_on%20creativitynew.pdf
18. Не́cka E. Psychologia twórczości. – Режим доступа : http://www.psychologia.uj.edu.pl/index.php/site/pracownik/edward_necka

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Короткова – докторант Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, когнітивна поетика, поетика постмодерністської художньої прози.